

TÜRKİYE’NİN KENTSEL KORUMA POLİTİKASI

Hazal Ilgın BAHÇECİ BAŞARMAK*

Öz

Geçmişten günümüze Türkiye’de kentsel koruma politikaları, büyük ölçüde, kentin fiziksel sorunları üzerinden ve fiziksel tarafı ağır basan imar planları kapsamında ele alınmış; kentlerin korunarak gelişmesi açısından farklı yaklaşımlar geliştirme çabasına girilememiş ve dolayısıyla bütünsel kent planlamasından uzak bir yapı süregelmiştir. 1960’lı yıllarda kentsel koruma alanına artan ilgiye karşın, özellikle 1970’li yıllardan itibaren kentsel planlamanın aynı tip planlara yönelmesi, giderek tek tipleşen kentleri yaratmıştır. Kentsel koruma politikalarının da “tek tip” koruma amaçlı imar planları kapsamında şekillenmeye başlamasına neden olan bu durum, bir yandan kentlerin tarihi ve kültürel değeri bulunan alanlarındaki tahribatın artmasına, diğer yandan da kentlerin diğer alanlarında yoğun bir imar baskısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çalışmanın amacı, Türkiye’nin kentsel koruma politikasının gelişimini, tarihsel gelişme süreci içinde ele alarak incelemek ve değerlendirmektir. Bu çerçevede önce kentsel koruma ve kentsel koruma politikalarının önemine değinilecek, ardından kentsel korumanın dünyadaki gelişim seyri ele alınacak ve son olarak kentsel korumanın Türkiye’deki gelişimi ilgili yasal ve kurumsal çerçeve temelinde incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Kentsel Koruma, Kentsel Koruma Politikası, Kent Kimliği, Kent Kültürü, Türkiye

---

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Adalet Yönetimi Bölümü, hazal.bahceci@hbv.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-3967-0960.

URBAN CONSERVATION POLICY: THE CASE OF TURKEY

Abstract

From past to present, urban conservation policies in Turkey have been dealt with mostly through the physical problems of the city and within the scope of zoning plans with a predominant physical side; Efforts could not be made to develop different approaches in terms of the preservation and development of cities, and therefore, a structure far from holistic urban planning continued. Despite the increasing interest in the urban conservation area in the 1960s, the tendency of urban planning to the same type of plans, especially since the 1970s, has created cities that are becoming more and more uniform. This situation, which caused the urban conservation policies to be shaped within the scope of "uniform" conservation development plans, on the one hand, has led to increase the destruction in the areas historical and cultural values of cities, on the other hand, the emergence of intense zoning pressure in other areas of the cities. The aim of the study is to examine and evaluate the development of Turkey's urban conservation policy by considering it in the historical development process. In this framework, firstly, the importance of urban conservation and urban protection policies will be mentioned, then the development of urban conservation in the world will be discussed, and finally, the development of urban conservation in Turkey will be examined on the basis of the relevant legal and institutional framework.

Keywords: Urban Conservation, Urban Conservation Policy, Urban Identity, Urban Culture, Turkey

Giriş

Kentler, ortaya çıktıkları dönemin toplumsal yapılarını, kültürlerini, estetik kaygılarını ve yapım teknolojilerini yansıtan mimari katmanlardan oluşur. Bu katmanlar, ister tarihsel gelişim sürecinde zamana içinde kendiliğinden gelişsin, isterse de dış dinamiklere bağlı olarak yaşanan önemli kırılmalarla aniden değişsin, o kente ve o kentsel toplumsal yaşama ilişkin son derece önemli izler taşır ki, bu izler toplamda kültürel mirası oluşturur. Bu yüzden kentsel koruma kavramı ve buna yönelik oluşturulan politikalar, hem kent kimliğinin ve kent kültürünün korunarak herkes için sağlıklı bir kentsel toplumsal yaşamın sağlanması ve sürdürülmesi, hem de kent kimliğini ve kent kültürünü

oluşturan tarihi, kültürel, estetik değerlerin sonraki nesillere aktarımı açısından son derece önemlidir (Meydan Yıldız ve Bahçeci, 2018: 1178).

Koruma düşüncesi ve uygulamaları 19. yüzyıla kadar, kentlerin güzelliklerini kaybetmemesi ve kent yönetimlerinden habersiz değişikliklerin yapılmaması amacıyla konan kurallar ile yapıyı ayakta tutmak ve çeşitli ek değişikliklerle yapının işlerliğini sağlamak adına yapılan bakımlar üzerinden gelişmiştir. Kültürel miras ve korumaya yönelik anlayışın gelişmesi ve kentsel koruma uygulamalarının bilimsel bir uğraş haline gelmesi için ise 19. yüzyılı beklemek gerekmiştir (Sağiroğlu, 2016: 552). Bunun temel sebebi Sanayi Devrimi'nin yarattığı büyük nüfus hareketlerinin kentler üzerinde ortaya çıkardığı olumsuz etkilerin herkes tarafından yaşanması olmuş, takip eden süreçte II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu kentsel yıkımlar ve küreselleşme sürecinde kentlerin birer meta olarak görülmeye başlanıp giderek tektipleşen formlar haline gelmesi gelişmeleri kentsel koruma uygulama ve politikalarının giderek daha fazla gündeme gelmesine neden olmuştur.

Türkiye'de 1950'li yıllarla birlikte başlayan hızlı kentleşme, başta büyük kentler olmak üzere hemen bütün kentlerde önemli değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. Kırdan oluşan işgücü fazlasının başını çektiği iten faktörlerinin karşısında, kentin daha çok iş ve daha iyi yaşam koşulları imkânlarını barındırması kısa bir süre içinde kitlesel bir göç hareketini başlatmıştır. Bu şekilde kentsel nüfusta yaşanan bu hızlı artış, bir yandan toplumsal ve ekonomik yapının değişmesinde önemli bir faktör olurken, diğer yandan da kentlerin makro-formları nüfus yoğunluğunun artan etkisiyle değişmeye başlamıştır. Özellikle büyük kentlerin hızlı bir biçimde büyümesine neden olan bu durum, bütünsel bir yaklaşımla ele alınan, kontrol edilebilir bir kentsel gelişme sürecini imkânsız hale getirmiştir (Ünlü, 2009: 146). Bu süreç, pek tabii, kentsel koruma düşüncesinin ve uygulamalarının gelişim seyrini de etkilemiştir. Dünya genelinde 19. yüzyıl sonlarında gelişmeye başlayan kentsel korumanın önemi, Türkiye'de 1960'lı yıllarla birlikte artmaya başlamıştır.

1. Kentsel Koruma ve Kentsel Koruma Politikalarının Önemi

Kentsel koruma, kentlerdeki tarihsel ve mimari niteliğe sahip olan alanların, yapıların ve doğal güzelliklerin her türlü yıkıcı, saldırgan ve zararlı eylemler karşısında koruma altına alınması, çeşitli şekillerde kullanımlarının sağlanarak bu alanların günümüzle bağlarının kurulması ve dolayısıyla, var olan değerlerinin en iyi şekilde korunup çağın ihtiyaçlarına hitap eden bir hale dönüştürülmesidir. Bu açıdan kentsel

koruma kavramı, bir yapının ya da bir alanın işlevini, yaşayan dinamik bir bütün olan kentsel alanda devreye sokma; ona işlerlik kazandırmayı da içerir (Can, 1993: 307). Dolayısıyla kentsel koruma, doğal ve kültürel fiziksel, ekonomik, sosyal, teknik ve bilimsel çabayı içeren işlemleri ifade eder.

Politika kavramı, çok genel bir ifadeyle, “insanların hayatlarını düzenlemek adına genel kurallar oluşturmak, bunları korumak ve yeri geldiğinde değiştirmek için gerekli faaliyetlerin tümü”nün karşılığıdır. Kentsel koruma politikası ise, geçmişten günümüze ulaşan kentsel dokuyu, çağdaş yaşamla bütünleştirmek ve bunu kentsel toplumsal yaşama yeniden kazandırmaya yönelik faaliyet ve çalışmaların tümüdür. “Kentsel koruma ile toplumların kültürel mirası ile maddi ve manevi değerlerinin devamlılığı sağlanırken, bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması da mümkün olmaktadır” (Avcıoğlu, 2016).

Kentsel koruma alanları, kentsel ve bölgesel ya da mimari ile sanat tarihi açısından sahip oldukları kendilerine özgü özellikler sonucu ortaya çıkan çevrenin, ilgili dönemin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısını ve yaşam şeklini de barındıran, bu yüzden de doku bütünlüğü bulunan alanlardır. Bu çerçevede kentsel koruma, kent kültürünün korunması ve devamlılığının sağlanması için olmazsa olmazdır.

Kentsel korumanın kültürle olan ilişkisi onun, kültürel mirasın korunabilmesi ve geçmişten geleceğe aktarabilmesi noktasında da temel bir rol üstlenmesine neden olmaktadır. Kültürel mirasın, insan topluluklarının bir arada yaşayabilmesi açısından önemli olan toplumsal aidiyet bilincinin oluşması açısından üstlendiği temel rol ise kentsel korumaya yönelik girişimlerin değerini ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede kentsel koruma politikalarının temel amacı, her bir kuşağın edindiği kültürel değer ve göstergelere yenilerini ekleyerek gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır. Kentsel koruma politikalarının hedefi, kentsel alanda eskimeye yol açarak yok olmayı hızlandıran etmenleri denetim altına almak, korunan değerlerin bakımının sürdürülebilirliğini sağlamak ve gerektiğinde korunan değerleri uygun bir şekilde yeniden işlevlendirerek, toplum tarafından benimsenmesine katkıda bulunmaktır. Kentsel alanlardaki tarihi ve kültürel değerlerin geçmişten günümüze uzanan “tarihi belge” olma niteliklerinin ve/veya estetik açıdan sahip oldukları önemin gündeme getirilebilmesi ve bu yolla, tarihi çevrenin sembolik değer ve kolektif kimlik yaratmadaki rolünün vurgulanabilmesi kentsel koruma politika ve uygulamalarıyla mümkün olabilmektedir (Günay, 2016: 232).

Kentsel koruma politikalarının kapsamı zaman içinde genişlemiş ve “geçmişten gelen tarihi ve kültürel değeri olan anıtsal eserleri koruma”nın ötesine geçmiştir. Böylece çağdaş koruma anlayışı, sadece kentlerin sahip olduğu tarihi ve kültürel değeri olan yapılar toplamını değil; bir bütün olarak kente ve kentsel yaşama ait somut ve somut olmayan öğelerin de korunarak sosyal, ekonomik faaliyetler ile birlikte kentlerin özgün karakterlerinin ön plana çıkarılmasını gerektiren bütünsel bir yaklaşım şeklinde ortaya çıkmıştır.

“Koruma” kelimesinin “himaye”, “muhafaza” ve “savunma” gibi kelimelerle eş anlamlı olduğu düşünüldüğünde kentsel korumanın bir açıdan bir tepkiyi de ifade ettiği söylenebilir. Burada aslında, bir takım güçlerin karşısında tehdit altında olan değerlerin savunulması söz konusudur. O halde korumaya yönelik pratiklere geçebilmek için öncelikle ilgili değerlerin fark edilmesi ve belirlenmesi gerekmektedir. Bu noktada “neyin?”, “ne için?” “nasıl?” ve “kim/kimler tarafından?” korunacağına yönelik soruların cevaplarının, sağlıklı kentsel koruma politikaları oluşturmak için temel adımlar olduğu ifade edilmelidir.

“Neyin korunduğuna” yönelik sorunun cevabı kısaca; bir toplumun geçmişini şekillendiren ve geleceğini şekillendirecek olaylar zincirine bağlı olarak gelişen değerleri fiziki çevresinin bütününde veya parçalarında muhafaza eden her türlü yapı, doku veya organizma (Özen Turan, 2009: 26) şeklinde verilebilir. Bu bağlamda, zaman içinde insanın ürettiği ve kültürünün bir parçası olan hemen her unsuru ifade eden bir kavram haline gelen bütün mimari eserler ile tarihi dokular önemli değerler olarak kabul edilmektedir (Meydan Yıldız, 2021: 629). Bu noktada koruma olgusu temelde ince bir “seçme” işlemini de içerir. Seçme işlemini, ardından ilgili değerlerin ve bu değerleri korumanın sınırlarının yasal sistem aracılığıyla net bir şekilde belirlenerek genel ölçütlerin ortaya konması takip eder.

“Ne için korunmalı?” sorusu, korumanın amaç ve hedeflerinin belirlenmesine yararken, “Nasıl korunmalı?” sorusunun cevabı ise kentsel korumayı gerçekleştirirken ihtiyacımız olan politika yaklaşımlarının ve araçlarının belirlenmesi için önemlidir. “Kim/kimler tarafından?” sorusu ise koruma eyleminde hangi aktörün nasıl bir rol üstleneceğinin ortaya konmasını sağlar.

Kentsel koruma, içinde barındırdığı “kamusal çıkar/değer” anlamı ile 19. Yüzyıldan itibaren devlet odaklı yönetim modellerinin bir parçası olmuştur. Özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra devletin öncülüğünde gerçekleştirilen kentsel koruma kampanyalarıyla kentsel koruma, hem ulusal hem de uluslararası ölçekte yasal ve yönetsel mevzuata ve plan uygulamalarına konu olmuş, devletin kentsel koruma uygulamalarına

müdahalesi kurumsallaşmıştır. Bu şekilde devlet, kentsel koruma eylemlerinin yönetimi, finansmanı ve uygulamasından başlıca sorumlu aktör haline gelmiştir. Günümüzde kentsel koruma politikaları genel olarak merkezi yönetim ve yerel yönetimler olmak üzere iki seviyede yönetilmektedir (Günay, 2016: 233).

Kentsel korumanın sağlanabilmesi için temel araçlar; kentsel, arkeolojik ve doğal sit alanlarının planlanmasını içeren koruma amaçlı imar planlarıdır (Meydan Yıldız ve Seçkin, 2019: 1298). Kentsel bir alanda koruma planının yapılabildiği uygulanabilmesinde; korunması gerekli tarihi, kültürel ve doğal mirasın varlığı, ilgili bölgede koruma bilincinin oluşturulması, hukuksal mevzuat ve idari yapılanma, finansal fon ve destekler, korumaya yönelik teknik bilgilendirme ve rehber çalışmalar önem taşımaktadır (Zülfikar, 2012: 11).

2. Kentsel Koruma Olgusunun Tarihi Gelişimi

Tarihsel süreç içinde kentsel koruma kavramı, kapsam ve içerik açısından sürekli değişime uğramıştır. Kentsel koruma; geçmişte sadece anıtsal değeri olan yapıların onarımı ve saklanması anlamını karşılarken zaman içinde, bir bölgenin anıtsal değeri olmayan eserleri de içerecek şekilde devamlılığının sağlanması şeklinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Önceleri koruma kavramı, korunması gereken tek bir anıt (eski eser) olarak algılanırken, zamanla tarihi çevrelerin ve kentsel alanların korunması algısı gelişmiştir.

2.1. Dünya Genelindeki Gelişmeler

Anıtların değerli olduğunun fark edilmesi ve onarımları için harekete geçilmesinin başlangıcı İtalyan Rönesansı'na uzanmaktadır. Bu dönem hızlı bir yapı üretim sürecini de ifade etmekle birlikte esas olarak her alanda yeni düşüncelerin ortaya çıktığı ve davranışların yeniden şekillendiği bir dönemdir. Dönem içinde yaşanan bu hızlı değişim, tahribatın yanında duyarlılığı ve tepkiyi de beraberinde getirmiş, dönemin tarihçi, sanatçı ve mimarları korumaya yönelik aktif uygulamalara girişmişlerdir (Can, 1993: 307).

Sanayi devrimi sonrasında kent ve kentin hinterlandında iş olanaklarının artması kırdan kente göçü artırmıştır. Bu göç hareketlerinin kentlerin nüfusunda yoğun bir artışa neden olması kentsel alandaki ekonomik, çevresel, kültürel ve toplumsal değerlerin hızlı tüketimini de beraberinde getirmiştir (Meydan Yıldız, 2018: 262). Giderek hız kazanan kentler arası rekabetin de etkisiyle birlikte kentlerde, hızlı ve çarpık kentleşme ortaya çıkmış ve kentler, kendilerini kültürel mirasın göz ardı edildiği ve kent kimliğinin tahrip edildiği bir sürecin içinde

bulmuşlardır. Kentlerin özgünlüklerini yitirmeye başlaması ve tektipleşen formlar haline dönüşmesi bu sürecin bir ürünü olmuş ve takip eden dönemde kentsel korumaya olan ilgi bu sürece bir tepki olarak artmaya başlamıştır.

18. ve 19. yüzyıllarda mimari eserlere artan ilgi, 19. yüzyılın sonlarına doğru yapı ölçeğinde restorasyonun kaynağı olmuştur. Uzun yıllar müzecilik anlayışı ile koşut olarak gelişen kentsel koruma politikaları, geçmişte olduğu gibi yalnızca tarihsel değeri ve estetik görünüş özelliği nedeniyle müze parçaları olarak saklanan anıtsal eski eserlerin onarımı ve olduğu gibi saklanması klasik anlamıyla değil, geçmişin devamlılığını sağlayan bir politika olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Günay, 2016: 232).

20. yüzyıl başlarında gelişmeye başlayan “anıt eserlerin çevreleriyle birlikte korunması gerektiğine yönelik” anlayış, yüzyılın ikinci yarısında yerini sivil yapıların da korunması gerektiği”ne yönelik anlayışa bırakmaya başlamıştır. Söz konusu anlayışın gelişmesinde 1931’de İtalya’da anıt eserlerin restorasyonu konusunda temel birtakım ilkeler belirlemek için toplanan Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu’nun on bir maddeden oluşan “Restorasyon Kartası” (Carta Del Restauro) önemli bir rol üstlenmiştir (Ahunbay, 2005). Karta’nın 6. maddesi “Anıta ve geçirdiği dönemlere olduğu kadar çevresine de saygılı olunmalıdır. Anıtın çevresindeki yapılar yıkılarak uygunsuz bir biçimde yalnız bırakılmasına veya çevresinin niteliği, kütlesi, rengi, üslubu ile rahatsız edici yapılarla sarılmasına engel olunmalıdır” vurgusu yer almaktadır (İtalya Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu, 1931).

Dünyada koruma kavramının kentsel ölçeğe evrilmesinin başlangıcını, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa kentlerinde ortaya çıkan büyük ölçekli tahribat ve yıkıma karşı ortaya çıkan tepkiler ve bu tepkilerle birlikte gelişen kentlerin yeniden yapılanması tartışmaları oluşturmaktadır (Dinçer, 2016a: 228). Bu kapsamda ilk uluslararası belge UNESCO tarafından 14 Mayıs 1954’te Lahey’de imzalanan “Silahlı Bir çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme”dir (Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict). Başta I. ve II. Dünya Savaşı olmak üzere, savaşlar nedeniyle kültürel mirasın giderek daha fazla yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığının vurgulandığı Sözleşme’de, kültür eserlerinin hangi millete ait olduğu fark etmeksizin, bu eserlere yapılan saldırıların bütün insanlığın kaybı olduğuna dikkat çekilmiştir. Sözleşme’nin bir diğer dikkat çeken tarafı, kültür eserlerinin kapsamının oldukça geniş ele alınmasıdır. Sözleşme’nin 1. maddesi kültür eserlerini;

“a) Dinî veya lâik, mimari, tarihi anıtlarla sanat anıtları, arkeolojik değerlerdeki yerler, bütünü itibariyle tarihi veya artistik bir alâka arzeden yapı toplulukları, sanat eserleri, el yazmaları, kitap ve başkaca tarihi, artistik veya arkeolojik değer taşıyan eşya, keza yukarıda bildirilen servetlerden mürekkep bilim koleksiyonlarıyla, önemli kitap, arşiv röprodüksiyon koleksiyonları ve emsali gibi milletlerin kültür muameleklerinde büyük önemde yeri olan menkul ve gayrimenkul mallar,

b) Gerçek ve başlıca görevi (a) fıkrasında zikredilen menkûl kültür mallarını koruma veya teşhirden ibaret olan müze, büyük kitaplık, arşiv deposu gibi binalarla (a) fıkrasında açıklanan menkul kültür mallarının silahlı bir çatışma halinde korunmasına mahsus sığınaklar,

c) (a) (b) fıkralarında tarif edilen kültür mallarını büyükçe sayıda içine alan ve “anıt merkezleri” denilen merkezler” (UNESCO, 1954).

şeklinde ele almıştır¹. Bu yıllarda II. Dünya savaşı sonrası neredeyse tamamen yok olmuş ve eski bilgi ve belgeler aracılığıyla yeniden inşa edilen Varşova kenti ile savaş sonrasında yeniden planlanan ve bugün “çağdaş mimarlık müzesi” olarak da ün yapmış Rotterdam kenti, kentsel ölçekteki koruma ve planlama konularının kesişiminin önemli örneklerindedir (Dinçer, 2016a: 229).

Kentsel koruma için esas dönüm noktası 1950-1970 yılları arasındır. II. Dünya Savaşı sonrasında dünya genelinde kentlerin nüfuslarının tekrar artmaya başlaması, araç sahipliğinin yükselmesi ve sanayi ve hizmet binalarına duyulan ihtiyacın artması, birisi modern binaların henüz yasalarla koruma altında olmayan kent merkezlerine yapılması diğeri de kent çeperlerinde modern yerleşmelerin kurulması olmak üzere iki farklı yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Kentsel yenileme (urban renewal) olarak gelişen ilk hareket, kent merkezlerinin tahribatına neden olduğundan, bu kentlerde yaşayanlar tarafından koruma hareketleri başlatılmıştır. İlk olarak Baht, Brüksel ve Paris kentlerinde başlayarak yayılan bu koruma hareketi, Europa Nostra'nın önderliğinde 1975 yılının Avrupa Mimari Miras Yılı olarak ilan edilmesiyle sonuçlanacaktır (Dinçer, 2016a: 230).

Kentsel korumanın tarihi gelişimi içinde 1964 tarihli Venedik Tüzüğü, tarihi yapıların korunması ve restorasyonu hakkında uluslararası bir çerçeve belirlemesi açısından ilk temel belgelerden

---

¹ Türkiye'nin 1965 yılında kabul ettiği bu sözleşme, Yugoslavya, Irak ve Afganistan'da yaşanan çatışmalarda tahrip edilen kültür varlıkları göz önüne alınarak 26 Mart 1999'da UNESCO tarafından yenilenmiştir.

birisidir. Venedik Tüzüğü'nün 15. maddesinde, arkeolojik alanlarda yeniden yapımın uygun olmadığı, yalnızca anastylosis² işleminin yapılabileceği ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra 12. maddede “eksik kısımlar tamamlanırken, bütünle uyumlu bir şekilde bağdaştırılması ve tarihi tanıklığı yanlış bir şekilde yansıtmaması için, orijinalden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gerektiği” belirtilirken 13. maddede, “yapılacak eklemelere ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağıntısına zarar gelmediği hallerde izin verilebilir” ifadesi yer almaktadır (Venedik Tüzüğü, 1964). Venedik Tüzüğü'nün en önemli sonuçlarından birisi ise “tarihi anıtlar ve sitlerin korunması ve değerlendirilmesine yönelik ilkeler, teknikler ve siyasetler geliştirmek ve ilgili her türlü araştırmayı desteklemek ve yönlendirmek” amacı ile “Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi” (ICOMOS) isimli uluslararası ve hükümetler dışı bir organizasyonun kurulmuş olmasıdır.

Venedik Tüzüğü ile dikkatlerin “bütünleşik koruma” anlayışına yönelmeye başlaması, 1975'te “Amsterdam Sözleşmesi”nin imzalanmasını beraberinde getirmiş; kentsel koruma bu şekilde, Avrupa genelinde, toplumsal ve ekonomik kalkınmayı destekleyen ve kentsel yeniden canlandırma uygulamalarını hızlandıran bir araç haline gelmiştir. Bu anlayış 1976'da “Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü”nün (UNESCO) on dokuzuncu yılı konferansında imzalanan “Nairobi Sözleşmesi” ile gelişmeye başlamıştır. Temelde bir Tavsiye Kararı olan bu Sözleşme, tarihi alanları oluşturan yapıların, mekânsal unsurların ve çevrenin önemini vurgulamıştır. Metinde tarihi alanların tahrip edilmesinin ekonomik kayıplara ve sosyal rahatsızlığa yol açabileceğini belirtilerek, tarihi alanların özgünlüğüne zarar veren duyarısız değişikliklerden kaynaklanabilecek zararlardan korunması çağrısında bulunulmuştur (UNESCO, 1976).

1975 yılında kabul edilen “Bruges Kararları: Tarihi Kentlerin Rehabilitasyonunu Düzenleyen İlkeler” ve 1982'de imzalanan “Tlaxcala Bildirgesi” olarak da bilinen “Küçük Yerleşimlerin Canlandırılması Sözleşmesi”, tarihi kentlerin korunması ve geliştirilmesi açısından kentsel koruma alanındaki ilk kurumsal çabaları ifade etmektedir. 1987'de ICOMOS Genel Kurulu'nda kabul edilen ve kısaca “Washington Tüzüğü” olarak adlandırılan “Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü” de kentsel koruma alanındaki önemli gelişmelerden birisidir. Kentler, kasabalar ve tarihi merkezler veya

---

² Mevcut fakat birbirinden ayrılmış parçaların bir araya getirilmesi.

mahalleler de dâhil olmak üzere irili ufaklı tarihi kentsel alanlar ve bunların doğal ve insan yapımı çevrelerinin korunmasıyla ilgili hükümler içeren Tüzük'te, bu alanların tarihe tanıklık eden önemli birer tarihi eser olmalarının yanında, tarihsel süreç içinde oluşan kentsel kültür öğelerinin değerlerini de somutlaştırarak ortaya çıkararak alanlar olduğu vurgulanarak, günümüzde bu tür birçok alanın, sanayileşmeyi izleyen kentsel gelişmenin etkisiyle tehdit altında olduğu, fiziksel olarak bozulmuş, zarar görmüş ve hatta tahrip edilmiş olduğuna dikkat çekilmiş ve bunun üstesinden gelebilmek adına bazı ilkeler ortaya konmuştur (ICOMOS, 1987).

Yukarıda sözü edilen tüm belgeler, tarihi çevreleri koruma ilkeleri ve kentsel koruma anlayışına getirdiği yenilikler sayesinde tarihi çevrelerin geliştirilmesi, yeniden işlevlendirilmesi ve çağdaş yaşama uyarlanması konusunda önemli katkılarda bulunmuşlar, bu belgelerin ortaya koyduğu ilke, amaç ve yöntemler önce Avrupa'da sonra tüm dünyada yayılarak hayata geçirilmeye başlanmıştır (Günay, 2016: 232).

Kentsel koruma düşüncesi 1990'lardan itibaren "çevre ve arkeolojik alanların korunması" şeklinde ele alınmaya başlanmıştır. Bu yönelimin gelişmesinde 1992 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen "Çevre ve Gelişim Hakkında Rio Deklarasyonu" önemli bir adım olmuş; bu gelişmeyi aynı yıl Avrupa Konseyi'nin kabul ettiği "Avrupa Arkeolojik Mirasının Korunması Sözleşmesi" takip etmiştir. Sözleşme'de "Avrupa arkeolojik mirasının, büyük yapılanma çalışmalarındaki artıştan olduğu kadar doğal tehlikelerden, yasadışı veya bilimsel nitelikten yoksun kazılardan yahut halkın yeterli bilgilendirilmemesinden dolayı ciddi bir şekilde tahrip tehdidi altında olduğu" kabulünden yola çıkılarak "Halen mevcut olmayan zorunlu idarî ve bilimsel denetim usullerinin ihdası ve arkeolojik mirası koruma endişesinin kentsel ve kırsal yapılanmalar ile kültürel kalkınma politikalarıyla bütünleşmesi gereği" (Avrupa Konseyi, 1992) vurgulanmıştır.

Yine Avrupa Konseyi tarafından 2000 yılında kabul edilen "Avrupa Peyzaj Sözleşmesi" de kentsel koruma alanının gelişiminde önemli katkıları olan bir belgedir. Sözleşmede "dünya ekonomisindeki değişikliklerin, tarım, orman, sanayi, maden üretimi ve ulaştırma, altyapı, turizm gelişmeleri ve şehir, bölge planlaması uygulamalarının peyzajların dönüşümünü hızlandırdığına" dikkat çekilerek, peyzajın bireysel ve toplumsal refahın anahtar öğelerinden birisi olduğu ve korunmasının, yönetiminin ve planlamasının toplumdaki herkese haklar ve sorumluluklar getirdiği" (Dinçer, 2016a: 231) ifade edilmiştir.

Dünya genelinde kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi konusunun geldiği nokta açısından son olarak yine Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen, “Faro Sözleşmesi” olarak da bilinen “Avrupa Konseyi Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi”ne değinmek gerekmektedir. Sözleşmede, Avrupa Konseyi üyesi ülkelerin “ortak miras” olarak kabul ettikleri insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne saygı konuları üzerindeki idealleri korumak, bunlara yönelik ilkeleri geliştirmek, insanı ve insani değerleri çok disiplinli kültürel miras kavramının merkezine yerleştirmenin öncelik olarak görülmesi gerektiği belirtilmiştir. Sözleşmenin 1. maddesinin d fıkrasında “Kültürel mirasın barışçıl ve demokratik toplumun inşasında ve sürdürülebilir kalkınma ve kültürel çeşitliliğin geliştirilmesindeki rolü” vurgulanmış ve böylece gelinen noktada kültürel mirasın Avrupa Konseyi'nin daha geniş hedeflerine katkı sağlama potansiyeli ortaya konmuştur (Council of Europe, 2005).

2.2. Türkiye'deki Gelişmeler

Türkiye'de kentsel koruma düşüncesinin başlangıcı ve gelişimi Avrupa ülkelerindeki kadar eski tarihlendirilememektedir. Esas olarak 20. Yüzyılın başlarından itibaren önem kazanan kentsel koruma olgusu, 1950'li yıllardan itibaren yaşanan yoğun göç dalgası ve hızlanan kentleşmenin etkisiyle hızla tahrip olmaya başlayan kentlerin, kültürel, tarihsel ve toplumsal kimliklerinin korunması ve geliştirilmesi gerekliliğinin fark edilmesiyle zaman içinde daha gündeme gelmeye başlamıştır.

Türkiye'de kentsel koruma düşüncesinin gelişimi müzecilik anlayışının gelişimiyle paralel bir seyir izlemiş, bu anlayış zaman içinde anıtların korunmasına evrilmiştir. 1970'li yıllarda “sit olarak koruma” düşüncesi ön plana çıkmış, 1980'li yıllardan itibaren ise koruma bir yönetim ve kaynak ayırma meselesi olarak tartışılmaya başlanmıştır (Tatlıcan, 2006). Henüz kentleşme ve göçün yarattığı sorunlar çözülemeden, 1990'lı yıllardan itibaren yaşamaya başladığımız, 2000'li yıllarda doğrudan etkilerini gördüğümüz küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı yeni sorunlarla karşılaşan Türkiye kentleri, tüm dünyada olduğu gibi birer pazar nesnesi olarak yeniden tanımlanarak buna göre yapılanmak zorunda kalmışlar ve bu durumun yarattığı sorunlar kentlerin kimliklerinin yok olması tartışmalarını yeniden ve daha yakıcı şekilde gündeme getirmiştir. Bu çerçevede son dönemde kentsel koruma politikalarının önemi daha da artmış, uygulamalar farklı boyutlar kazanarak ve çeşitlenerek hayata geçirilmeye başlanmıştır.

2.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Osmanlı İmparatorluğu döneminde korumanın tarihi, Hassa Mimarlar Ocağı'nın kurulmasıyla başlatılmaktadır. Saray ve İstanbul öncelikli olmak üzere, İmparatorluk genelinde her türlü resmi yapım ve onarım işini yürütmekle görevli olan Hassa Mimarlar Ocağı'nın öncelikli görevleri, “padişahların veya hanedan mensuplarının yaptıracakları binalar ile giderleri devlet hazinesinden ödenen her tür yapım ve onarım planlarını yapmak, keşif bedellerini hesaplamak ve projeleri kabul edildikten sonra inşaatı yürütmek” (Çekül Vakfi, 2010: 30) olup, vakıflar tarafından yaptırılacak çeşitli inşaat ve onarım işleri ile azınlıklara ait ibadethanelerin onarımlarının keşif ve denetimi de Ocak'ın görevleri arasındadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda tarihi ve kültürel değerlerin korunmasına ilişkin yasal düzenlemelere girilmeden önce bu eserlerin yasal durumlarını belirlemek için “Fıkıh” esaslarından faydalandığı bilinmektedir. Fıkıh kitaplarındaki hükümler vakıf mülkiyetindeki yapılar ile dini yapıların korunmasında etkili olmuş ancak, özel mülkiyetteki çok değerli eserler mülk sahipleri tarafından rahatça sökülüp bozulabilmiş ve yıkılabilmiştir (Zeren, 1991).

Osmanlı İmparatorluğu'nda tarihi ve kültürel değerlerin korunması konusunda bilinçli bir çabanın gelişmesi için 19. yüzyılın ikinci yarısını beklemek gerekmiştir. Bu süreç, Osmanlı'da eski eser kavramının ortaya çıkışına denk düşmekle beraber, temel saik, Sanayi Devrimi'ni takip eden süreçte Avrupalıların, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kazı yapmak istemeleri ve İmparatorluk'un da bunun hukuki alt yapısını hazırlama çalışmalarına girişmesi olmuştur.

Eski eserlerin korunması ile ilgili ilk yasal düzenleme, 9 Ağustos 1858 tarihinde çıkarılan Ceza Kanunu'nun 133. maddesi olmuştur. Bu maddede kutsal ve anıtsal yapıları tahrip edenlere para ve hapis cezası öngörülmüştür. Sadece kutsal ve anıtsal yapılara karşı girişilecek eylemleri cezalandıran bu hüküm, 1869 yılına kadar Osmanlı mevzuatına Eski Eser Hukuku ile doğrudan ilgili olarak giren tek hükümdür (Mumcu, 1969:47).

Eski Eserler hukukunun temelini oluşturan ilk kanun, 869 yılında çıkarılan “Asar-ı Atika Nizamnamesi”dir. Bu ilk yasal düzenlemenin amacı, arkeolojik kazı ve araştırma çalışmalarını denetlemek ve bazı taşınır kültür varlıklarına tanım getirmek olup bu düzenleme, 1874 yılında ikinci nizamnamenin yürürlüğe girmesiyle güncellenmiştir. Eski eserlerin devlet malı sayılması hükmünü getiren ikinci nizamname, taşınır eski eserler kadar mükemmel yapıların da

devlet tarafından korunması gerektiğini ortaya koyan daha geniş kapsamlı bir düzenlemedir. Takip eden süreçte 1881 yılında müze müdürü olan Osman Hamdi Bey'in özel uğraşları sonucu, “arkeolojik kazılar, mevzuat, taşınmazların korunması gibi birçok konuda kalıcı ve kurumsallaşmaya yönelik girişimlerde bulunulmuş ve 1884 yılında Yunan ve Roma kalıntılarını kapsayan eski eser tanımını, sanat değeri olan yapı, heykel gibi mimarlık ürünlerini de içine alacak şekilde genişleten” (T.C. Kültür Bakanlığı, 1991'den akt. Aktaş, 2015: 51) üçüncü “Asar-ı Atika Nizamnamesi” yürürlüğe girmiştir.

1889 yılında çıkarılan “Müze-i Hümayun Nizamnamesi” ile o zamana kadar çıkarılmış olan nizamnamelerdeki eksiklikleri gidermek, eski eserlerin müzelerde saklanması işlemini düzenlemek ve Türk Eski Eserler Örgütü'nü kurmak amaçlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminin korumaya ilişkin son yasal düzenlemesi 1906 yılında yayınlanan dördüncü Asar-ı Antika Nizamnamesi'dir. Türk-İslam sanatı, görsel sanatlar, menkul ve gayrimenkul eserlerinin de korumaya alınmasını öngören bu dördüncü nizamname 67 yıl boyunca yürürlükte kalmış ve Cumhuriyet döneminde de kullanılmaya devam etmiştir. 1914 yılında çıkarılan “Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi”, sadece taşınmaz kültür varlıklarını kapsayan ilk düzenlemedir. Bu süreci, 1917 yılında İstanbul'da “Muhafaza-i Asarı Antika Encümeni Daimisi”nin kurulması izlemiştir; her ne kadar İstanbul'la sınırlı kalmış olsa da bu komisyon, “getirdiği çalışma yöntemleri bakımından, özellikle tespit ve tescil konularında önemli hizmetler sağlamıştır” (T.C. Kültür Bakanlığı, 1991'den akt. Aktaş, 2015: 51).

“Osmanlı'nın son dönemlerindeki imar hareketlerine koruma ve planlama açısından bakıldığında; anıtsal yapıların ve arkeolojik alanların korunmasına önem verilirken, sivil yapıların korunmasının göz ardı edildiği, bütünsel kent planı uygulamasının yerine yol düzenlemeleri ve yangın yeri planları, acil durumlarda tarihi merkezlerden uzak yeni mahallelerin kurulması ile yetinildiği görülmektedir” (Çekül Vakfı, 2010: 32).

Bu açıdan genel olarak, Cumhuriyet'in ilanından önce korumaya ilişkin düzenlemelerin tek yapı ölçeğinde bir koruma yaklaşımına sahip olduğu, kent ölçeğinde korumanın bu dönemde henüz gündeme gelmediği ifade edilmelidir. Dolayısıyla bu dönem, kentsel dokuların bütünsel bir şekilde korunamadığı için büyük ölçüde tahrip edildiği bir dönemdir.

2.2.2. Cumhuriyet Sonrası Dönem

1920 yılında Maarif Vekâleti içinde Hars Dairesi'nin kurulması, Cumhuriyet döneminde Kültür Bakanlığı'nın temellerini atan ilk yapılanma sayılabilir. 1926 yılında bu daire kapatılarak Kütüphaneler, Müzeler ve Güzel Sanatlar olmak üzere üç ayrı müdürlüğe dönüştürülmüştür (Dinçer, 2016b: 234).

Cumhuriyetin ilk dönemlerine Osmanlı geleneklerinden kopma ve çağdaşlaşma çabası ile birlikte, Türk tarihinin kültürel kökenlerini bulma çabaları ve Batı'dan esinlenen yeni mimarlık akımının da etkisiyle oluşmaya başlayan, mimari değerleri de kapsamına alan koruma anlayışı hâkim olmuştur. Bu çerçevede yeni rejimin yöneticileri, 1930-1935 yılları arasında yasalarda değişiklikler yaparak Osmanlı döneminden kalan mevzuatı değiştirmeye balmış ve yeni kurumsal düzenlemelere girişmiştir.

1930 yılında çıkarılan “1580 sayılı Belediye Kanunu”, “1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” ve “2033 sayılı Belediye Bankası Kuruluş Kanunu”nun, Anadolu'da devlet işletmelerinin kurulduğu kentlerin ve diğer önemli yerleşmelerin yeni modele uygun olarak çağdaşlaştırılması amacı doğrultusunda, tarihi kent çekirdekleri üzerinden ana arterler açılması, bu ana arterlerin Cumhuriyet meydanları, hükümet konakları ve resmi kurum binalarının bulunduğu alana çıkması ve tarihi eserlerin bulunduğu bölgelerin etraflarının açık bırakılarak korunması motivasyonları ile 1/500 ölçekli uygulama planları hazırlanmıştır (Dinçer ve Akın, 1994).

Türk Tarih Kurumu, 1931 yılında Anadolu topraklarında yaşamış tüm uygarlıkların incelenmesi ve eserlerinin korunması amacıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla kurulmuştur. 1933 yılında ise Anıtları Koruma Kurulu oluşturulmuştur. Aynı yıl kabul edilen “2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu” ile, yapıların çevreleri ile birlikte bir bütün olarak korunması gerektiği vurgulanarak “nüfus projeksiyonu” kavramı ortaya atılmış ve bu şekilde planlamaya kent bütününde bakmak gerektiğine yönelik anlayışın temelleri atılmıştır. Ayrıca Kanun, eski eserlerin yoğun şekilde bulunduğu alanlarda özel bir planlama metodu kullanılması ve anıtsal nitelikli tarihi eserlerin etraflarında “yapı yaklaşma sınırı” olarak da adlandırılan on metre açıklık bırakılması gerektiğine yönelik hükümleriyle bütünsel kentsel koruma anlayışını pekiştirmiştir (Dinçer ve Akın, 1994).

1950'li yıllardan itibaren kırdan kente göç dalgasının başlamasıyla ortaya çıkan hızlı kentleşme sonucu yıkıma uğrayan eski eserleri koruma anlayışı daha çok ön plana çıkmaya başlamış, 1951'de “Gayrimenkul

Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkili ve Vazifelerinde Dair Kanun” yürürlüğe girmiştir. Kanun’la birlikte, “tarihi eserlerin korunması, onarımı, bakımı ve restorasyon işlerinde uyulması gereken ilkeleri belirlemek, bu ilkelerin uygulanabilirliğini kontrol etmek ve tarihi eserlerle ilgili her türlü konu ve uyuşmazlıkta görüş bildirmekle” görevli, merkezi ve yerel yönetimlerin üzerinde karar yetkisine sahip, tümüyle özerk “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu” oluşturulmuştur. Bu kurul, tek yapı ölçeğinden kentsel alan korumasına geçişin tartışmaya açılmasında, koruma alanı ve tescilli binalar için özelliklerine uygun müdahale biçimlerinin uygulanmasına yönelik bakış açısının gelişmesinde ve nihayet, Türkiye’de bütünsel kentsel koruma fikrinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır (Çekül Vakfı, 2010: 35).

1960’lı yıllar, dünyadaki gelişmelerin de bir yansıması olacak şekilde, devletin tarihi ve kültürel değeri olan eser ve anıtları korumakla yükümlü tutulması anlayışının gündeme geldiği yıllar olmuş; bu anlayış 1961 Anayasası’nın 50. maddesinde doğrudan yer almıştır. Bunun da bir sonucu olarak 1960’lı yılların sonlarında tarihi ve kültürel varlıkların kentsel ölçekte korunması meselesi, ilgili yasalarda yer almaya başlamıştır.

1963 yılına gelindiğinde, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı’nın kurulmasına rağmen 1965 yılında kültür hizmetlerini yürüten birimlerin Kültür Müsteşarlığı çatısı altında örgütlenmesi gelişmesi yaşanmıştır. Kültür Bakanlığı’nın kurulması için ise 1971 yılını beklemek gerekecektir (Dinçer, 2016b: 234).

1967’de, 1964 tarihli “Venedik Tüzüğü”, “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu” tarafından kabul edilmesi sürecin önemli bir dönüm noktası olmuş; Tüzük ’ün “estetik, etnolojik veya antropolojik açıdan istisnai düzeyde evrensel bir değere sahip olan, arkeolojik sitlerin de dâhil olduğu, insan tasarımı eserlerin veya doğayla insanın birlikte yarattığı eserlerin bulunduğu alanlar” şeklinde tanımladığı “sit alanı” kavramı kabul edilmiştir. Bu gelişmenin doğrudan etkisi ise ancak 1973 yılında “1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu”nun yürürlüğe girmesiyle birlikte gözlemlenebilmiştir. Bu noktada, 1950-1970 arasında geçen dönemin, tarihi ve kültürel değere sahip eser ve anıtların imar hareketlerine feda edildiği bir dönem olduğunu da belirtmek gerekmektedir. 1956 yılında çıkarılan 6785 sayılı İmar Kanunu’nda eski eserleri koruma düşüncesinin benimsenmesine rağmen, uygulamada açık ifadeler sebebiyle olumsuz pek çok sonucun ortaya çıkması bu savın doğruluğunu ortaya koymaktadır.

1971-1989 yılları arasını kapsayan süre zarfında Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı'nın birçok kez birleştirilip tekrar ayrılarak yeniden düzenlendiğini de not düşmek gerekmektedir (Dinçer, 2016b: 234).

1973 yılında çıkarılan “1710 sayılı Eski Eserler Kanunu”, yukarıda ifade edildiği üzere, sit alanlarını koruma altına almış ve sit alanlarını doğal, arkeolojik ve tarihi olmak üzere tasnif etmiştir. Tarih eserlerin devlet malı olduğunun vurgulandığı Kanun'un 7., 10., 11. ve 13. maddelerinde, “tarihi eserlerin yer aldığı ve etki alanında kalan alanların imar planlarının yapılması aşamasında Millî Eğitim Bakanlığı'ndan görüş alınması gerektiği” belirtilerek, “planın onay aşamasında bu görüşlerin değerlendirilmesi” zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı'na “planı yapılmış olan alanlarda da gerekli görülen hallerde ve Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun görüşleri doğrultusunda plan değişikliği önerisinde bulunma” yetkisi verilmiştir (1710 sayılı Eski Eserler Kanunu, 1973).

1710 sayılı Kanun'un getirdiği “sit” kavramı, koruma sınırlarının parsel düzeyinden alan düzeyine taşınmasını sağlayarak korumanın ölçeğini genişletmiştir. Kanun, doğal ve tarihi değerlerin korunması açısından yeni kavram ve açılımlar getirmesine rağmen, dönemin İmar Kanunu ve yönetmelikleriyle ilişkisinin kurulamaması ve gerekli yönetmeliklerle desteklenmemesi nedeniyle koruma alanındaki sorunlara beklenen çözümleri getirememiştir.

“Korunması gereken mimari yapılar önemli bir tarihi özelliğe ya da işleme ve süslemelerinden kaynaklı sanatsal değere sahip anıtsal yapılarla sınırlı kalmıştır. Koruma ile ilgili kuruluşlara doğrudan yetki ve sorumluluk verilmiş olmasına rağmen kuruluşlar arasında gerekli uyum sağlanamadığı için yetki kargaşası ortaya çıkmıştır” (Zeren, 1991).

Bu süreçte İller Bankası, belediyeler ve tapu kadastro daireleri 1710 sayılı Kanun'u imarın önünde önemli bir engel olarak gördüklerinden koruma ilkelerine uygun imar planları hazırlamaları şart koşulsa da, bu konuda ayak diremeyi sürdürmüşler ve uzun bir süre gerekli mekanizmaların oluşması yönünde engel teşkil etmişlerdir. Yine de 1973-1983 yılları arasında Türkiye'de koruma alanında en yetkili aktörün Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bir yandan müteahhide kat karşılığında verilen arsa spekülasyonları sonucu kentlerin dokusu hızla değişirken, diğer yandan da yeni Kanun ile özellikle kent dokularının korunması gündeme getirilmiş; eski evlerin yıkılması ve onarımının belirli düzenlemelere bağlanarak kent belleğini oluşturan fiziksel yapının korunması Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararları ile

sağlanmaya çalışılmıştır (Çekül Vakfı, 2010: 37-38). Bunun bir sonucu olarak 1976'da Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun aldığı 8891 sayılı karar doğrultusunda “kentsel sit” kavramının 1710 sayılı Kanun'da belirtilen sit tanımı içinde kabul edilmesine hükmedilmiştir. İlgili karar ile kentsel sitin, “yaşanılan kentlerin belli bir devirde belli bir kesiminde homojen olarak sosyal, ekonomik, kültürel durumunu yansıtan, özellikler veya tarihi veya bilimsel veya artistik veya arkeolojik veya etnografik veya edebi veya efsanevi önemi bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gereken yerler” şeklinde tanımlanmasıyla birçok yer kentsel sit alanı ilan edilmiş ve bu alanlardaki imar planlarının yürütülmesi durdurulmuştur. Plan uygulamaları durdurulan yerlerde hazırlanması beklenen “Sit Koruma-Geliştirme Planları” adı altındaki planlar uygulama aşamasına gelene kadar “Geçiş Dönemi Yapılanma Koşulları” adı altında geçici yönetmelikler hazırlanması gerekmiştir (Kejanlı vd., 2007: 188).

1980'li yıllar, uluslararası sözleşmelere katılımların ve dolayısıyla uluslararası koruma çalışmalarının arttığı yıllar olmuştur. 1972 yılında imzalanan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme'nin 1982 yılında Türkiye tarafından kabul edilmesinin hemen ardından 1983 yılında, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun'la “5805 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kuruluş Kanunu” ve “1710 sayılı Eski Eserler Kanunu” yürürlükten kaldırılarak koruma konusunda yeni bir yasal çerçeve oluşturulmuş; korumadan sorumlu kuruluşların görev, yetki ve sorumlulukları yeniden belirlenmiştir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile birlikte “bütün kültür ve tabiat varlıklarının devlet malı niteliğinde olduğu” kabul edilerek; kültür varlıkları, tabiat varlıkları, sit ve koruma kavramlarında yeniden tanımlamaya gidilmiştir. Böylece Kanun “eski eser” kavramının yerine “kültürel varlık ve kültürel miras” kavramlarını getirerek konunun daha geniş bir bağlamda yorumlanmasını sağlayarak, anıtsal yapıların yanı sıra sit alanları, ev ve mahalle korumacılığı gibi konuları gündeme getirmiştir. Bunun yanı sıra, Anıtlar Yüksek Kurulu'nun yerine korunması gereken taşınmaz ve doğal varlıklar ile ilgili hizmetlerin bilimsel bir şekilde devam ettirilmesi için Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı, merkezi Ankara'da olan Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve bakanlık tarafından saptanacak alanlarda Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları kurulması öngörülmüştür. Böylece 2683 sayılı Kanun'la 1951 yılından itibaren oluşturulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ismindeki merkezi denetim örgütü, yerel boyuta taşınarak ikili bir denetim mekanizması oluşturulması sağlanmıştır. Bu Kanun'un koruma

konusunda getirmiş olduğu en önemli düzenleme ise kentsel sit ve koruma amaçlı imar planı kavramlarının Kanun'da yer almış olmasıdır.

1989 yılında Kültür Bakanlığı'nın kurulmasıyla birlikte koruma konusundaki yetkili merkezi idare Kültür Bakanlığı olmuştur. Bütün koruma nazım planları ve müdahale projelerinin, Bakanlık'ın belirlediği ilkeler ve bölge kurullarının onayı doğrultusunda gerçekleşmesi şartı getirilmiştir. Ayrıca, belediyeler de koruma nazım planları geliştirmek ve bu planları uygulayabilmek için bölge kurullarının onayından geçmekle yükümlü kılınmış, bu yapı, köklü değişikliklerin yürürlüğe girdiği 2000'li yıllara kadar geçerliliğini korumuştur (Çekül Vakfı, 2010: 39).

2000'li yılların başları, kentsel korumanın öneminin toplumun pek çok kesimi tarafından gerçekten anlaşıldığı ve bu çerçevede harekete geçildiği yıllar olmuştur. Dönemin ilk düzenlemesi, 2003 yılında 4848 sayılı Kanun ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kurulması olmuş; böylece 1989'dan 2003 yılına kadar sürdürülen iki ayrı bakanlık uygulaması son bulmuştur. 4848 sayılı Kanun'un amacı; "kültürel değerleri yaşatmak, geliştirmek, yaymak, tanıtmak, değerlendirmek ve benimsetmek, tarihî ve kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemek, yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını ülke ekonomisine olumlu katkı sağlayacak şekilde değerlendirmek, turizmin geliştirilmesi, pazarlanması, teşvik ve desteklenmesi için gerekli önlemleri almak, kültür ve turizm konularıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarını yönlendirmek ve bu kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iletişimi geliştirmek ve işbirliği yapmak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığının kurulmasına, teşkilât ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemektir" şeklinde ortaya konmuştur (md. 1).

Kanun'a göre kültür varlıklarının korunmasından sorumlu olan birim, 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında oluşturulan Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'dür. Bu müdürlüğün görevleri Kanun'un 9. maddesinde "arkeolojik araştırma ve kazıları düzenleyerek kültür varlıklarının korunmasını, değerlendirilmesini ve tanıtılmasını sağlamak, tahribini ve kaçırılmasını önleyici tedbirleri almak; müzeler, rölöve, restorasyon ve konservasyon hizmetlerini düzenlemek; ülke sınırları dışında kalan kültür varlıklarının karşılıklı kültürel anlaşmalarla korunmalarını sağlamak; kültür ve tabiat varlıklarının bakımı ve restorasyonunu sağlamak; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve koruma kurullarının görevlerini yapmaları için gerekli ortamı hazırlamak; koruma kültürünün geliştirilmesini sağlamak; kültür

yatırımları ve girişimleri için gereken işlemleri düzenlemek” şeklinde tanımlanmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kurulmasının ardından Bakanlık, kurumsal yapılanmasını tamamlamak ve korumanın önünü açacak yasal düzenlemeleri hayata geçirmek için öncülük etmeye başlamıştır. Buna koşut olarak bu dönemde Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde gerçekleştirdiği yapısal değişiklikler doğrultusunda yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması için çıkarılan kanunlarla belediye ve il özel idarelerinin yetki, görev ve sorumluluk alanları yeniden şekillendirilmiştir. 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi kanunlarıyla merkezi yönetim, bazı yetki ve sorumlulukları yerele devrederken, kentsel koruma da yerel yönetimlerin sorumluluk alanlarından birisi haline gelmiştir (Çekül Vakfı, 2010: 42).

2004 yılında 5226 sayılı Kanun ile 1983 yılındaki 2863 sayılı Kanun'un uluslararası normlara uygun hale getirilmesi amaçlanarak kurumsal yapı ve mevzuat açısından köklü değişikliklere gidilmiştir. Bu çerçevede Kanun'la, mevcut örgütsel yapı güçlendirilmiş, finansal düzenlemelere gidilerek kurum ve kuruluşlar için teşvik edici düzenlemeler ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, koruma eyleminin sadece planlama ile sınırlandırılmasının ötesinde bir yönetim problemi olarak görülmesi için mevcut örgütsel yapıya yeni düzenlemeler getirilmiş; özellikle karar süreçlerinin hızlandırılmasına yönelik getirilen “kültür varlıkları”, “tabiat varlıkları”, “koruma amaçlı imar planı” ve “yönetim planı” gibi kavramların alan yönetimine entegre edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Kanun'un getirdiği değişikliklerden ön plana çıkanlar şunlardır:

- “Koruma Amaçlı İmar Planı yeniden tanımlanmış; yapımı için İller Bankası bütçesine belediyelere aktarılmak üzere ödenek konması ve il özel idarelerinin de bu konuda bütçelerinden ödenek ayırmaları kurala bağlanmıştır.
- Büyükşehir belediyeleri, valilikler ve belediyeler bünyesinde kültür varlıkları ile ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek üzere uzmanların görev alacağı koruma, uygulama ve denetim büroları (KUDEB) kurulması öngörülmüştür. Basit onarım izinleri ve sit alanlarındaki tescilli taşınmaz dışındaki parsellerdeki izinler KUDEB'lere bırakılmıştır.
- Kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, il özel idarelerine tescilli taşınmaz kültür varlıklarını kamulaştırma yetkisi verilmiştir.

- Yapılanma yasağı getirilen sit alanlarındaki özel taşınmazların, belediye ve il özel idarelerine ait taşınmazlarla takas edilebilmesine ve yapılanma hakları kısıtlanmış tescilli taşınmaz kültür varlıklarının, yapılanmaya açık aktarım alanı olarak ayrılmış bölgelere aktarılabilmesine olanak tanınmıştır.
- Belediye alanlarındaki kentsel sitler için taslak yönetim planları hazırlama ile denetleme kurullarının başkanlarını seçme görevi de belediyeye bırakılmıştır.
- Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımına Yardım Sağlanması ve Katkı Payı için, belediyelerin topladıkları emlak vergisinin yüzde 10'unun il özel idaresi tarafından açılan bir hesapta birikmesi ve bu kaynağın kültür varlıklarının korunması amacıyla kamulaştırma, projelendirme, planlama ve uygulamada kullanılması öngörülmüştür.
- Bakanlık, özel mülkiyette bulunan kültür varlıklarının bakımı ve onarımı için, bundan böyle aynı ve nakdi yardım yapacak, Toplu Konut İdaresi de verilen kredilerin en az yüzde 10'unu, tescilli taşınmaz kültür varlıklarının bakım, onarım ve restorasyonu için kullanacaktır.
- Tescilli kültür varlıkları veraset ve intikal vergisinden, tapu harcından ve projeleri katma değer vergisinden muaf tutulmuştur. Kültür varlıklarının rölöve, restorasyon, restitüsyon projeleri, sokak sağlıklılaştırma, çevre düzenleme projeleri ve uygulamaları İhale Kanunu yerine Yapı Denetimi Hakkında Kanun'a bağlı olacaktır.
- Tescilli kültür varlıklarının rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri ve uygulamalarında restoratör mimar veya mimar bulundurulması zorunlu hale getirilmiştir. I. grup taşınmaz kültür varlıklarındaki uygulamalarda kalem işleri, ahşap, demir, taş işleri ve restorasyon alanlarında uzman kişilerin çalıştırılması zorunlu kılınmış ve uymayanlar için cezai şart getirilmiştir.
- Sit ve koruma alanlarına izinsiz müdahaleler ve izinsiz inşaat ve onarımlarına verilecek cezalar artırılmıştır.
- Önceki yasalarda yer almayan “özen yeri” kavramı; ulusal ve uluslararası platformlarda eleştirilere konu olan “yönetim alanı ve yönetim planı” kavramları yasaya eklenerek tanımlanmıştır.
- Müze ve anıt eser kurulları yeniden düzenlenmiştir” (Çekül Vakfı, 2010: 43-45).

Bu süreci, 2007 yılında çıkarılan 5663 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 2009 yılında çıkarılan 5835 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ve 2013 yılında çıkarılan 6498 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda

Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun düzenlemeleri takip etmiştir. 2013 yılında son halini almış olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na bağlı olarak yürürlüğe girmiş 30 adet yönetmelik bulunmakta ve bu yönetmelikler koruma uygulamalarının sürdürülmesinde temel altyapıyı oluşturmaktadır. İlgili yönetmeliklerden 10 tanesi kentsel ölçekteki koruma alanlarıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilidir.³Bunun dışında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından 1988 yılından bugüne alınan “İlke Kararları”, “bölge kurulları arasında uygulama birliği sağlayan ve kurulların karar alırken uymaları gereken genel koruma prensiplerini ortaya koyan” belgelerdir. Söz konusu ilke kararlarından bazıları yürürlükten kaldırılmış, bazıları ise iptal edilmiş olup bugün yürürlükte olan 62 adet ilke kararı bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, 2022).

2005 yılında çıkarılan “5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” ile yerel yönetimlere, “tarihi ve kültürel mirası korumak için kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri yapma, özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş koruma alanlarını yenileme alanı olarak tanımlama ve planlama yapma yetkisi” verilmiştir. Kentsel sit alanlarında “yenileme” kavramı ilk kez bu Kanun'da kullanılmıştır. Kanun sadece “yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarında” yürütülecek yenileme uygulamalarını düzenlemektedir. Yenileme alanının nasıl belirleneceği Kanun'un 2. maddesinde şu şekilde yer almıştır: “Yenileme alanları, il

---

³ Bu yönetmelikler; “Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları, Proje Büroları ile Eğitim Birimlerinin Kuruluş, İzin, çalışma Usul ve esaslarına Dair Yönetmelik, Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının yapı Esasları ve Denetimine Dair Yönetmelik, Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili hakkında Yönetmelik, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurulları Çalışmaları ile Koruma Yüksek Kurulu'na yapılacak İtirazlara dair Yönetmelik, Kültür ve tabiat Varlıklarıyla İlgili Olarak Yapılacak Araştırma, Sondaj ve Kazılar hakkında Yönetmelik, Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulanması, Denetimi, Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik, Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait Katkı Payına dair Yönetmelik, Plan yapımına Ait Esaslara dair Yönetmelik, Sit Alanlarında kalan Taşınmazların Hazine Taşınmazları ile Değiştirilmesi Hakkında Yönetmelik”tir.

özel idarelerinde il genel meclisi, belediyelerde belediye meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile belirlenir. İl özel idaresinde il genel meclisince, büyükşehirler dışındaki belediyelerde belediye meclisince alınan kararlar Bakanlar Kuruluna sunulur. Büyükşehirlerde ise ilçe ve ilk kademe belediye meclislerince alınan bu kararlar, büyükşehir belediye meclisince onaylanması halinde Bakanlar Kuruluna sunulur. Bakanlar Kurulu projenin uygulanıp uygulanmamasına üç ay içinde karar verir.”

2000’li yılların başlarında bunun gibi çıkarılan pek çok kanun, yerel yönetimlere kültürel mirasın korunmasına yönelik yeni yetki, görev ve sorumluluklar getirmiş; böylece merkezi yönetim korumaya yönelik yetkilerini, doğal, tarihi ve kültürel mirasın gerçek sahipleri olan yerelin temsilcisi belediyelerle paylaşma yoluna gitmiştir.

2008 yılında yürürlüğe giren “5737 sayılı Vakıflar Kanunu”nun 29. maddesinde, “vakıflara ait taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile kullanıcılar tarafından korunacağı” hüküm altına alınmıştır. Kanun’un 28. maddesinde ise, “vakıflara ait taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının tespiti, envanterinin çıkarılması, korunması kamulaştırılması, değerlendirilmesi, onarımı, restorasyonu ve gerektiğinde yeniden inşası”na yönelik görev, yetki ve sorumlulukların Genel Müdürlük’te olduğu ifade edilmiştir (5737 sayılı Vakıflar Kanunu, 2008).

Kentsel koruma alanındaki son dönemde yapılan yasal düzenlemeler ise 2011 yılında çıkarılan “648 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname”, 2012 yılında çıkarılan “6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” ve 2013 yılında çıkarılan “2383 sayılı kanunda 6498 sayılı Kanun kapsamında yapılan” değişikliklerden oluşmaktadır.

2011 yılındaki “648 sayılı KHK” ile “Doğal (Tabii) Sit Alanı”, “Taşınır Tabiat Varlıkları”, “Sokak Sağıklaştırma proje ve uygulamaları” kavramları yeniden düzenlenmiş ve ayrı başlıklar olarak kanuna eklenmiştir. Aynı KHK ile “tabiat varlıkları, doğal sit alanları ve bu alanlara yönelik koruma alanları ile ilişkili kanun kapsamında belirtilen iş, işlem ve kararlara yönelik yetki” Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na verilmiştir. Bu hüküm, 1983’ten beri bu alanlardan sorumlu olan Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın bu alanlardaki etkinliğinin azaltılmasının yetki karmaşasına neden olacağı, bütünsel bir kentsel koruma anlayışından uzaklaştığı, kültür ve doğanın birbirinin içinde

gelişen ve birbirini etkileyen olgular olduğu gerçeğinin göz ardı edildiğine yönelik pek çok eleştiriye maruz kalmıştır (Eskici Özten, 2012).

2012 yılında çıkarılan “6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun”un 7. maddesinde 1983 yılında yürürlüğe giren “2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında olan yapıların riskli yapı tespitinin, yapı maliklerinin talebine istinaden yapılacağı” belirtilmiş, “riskli yapı tespitinin kesinleşmesinden sonra durumun ilgili kültür varlıklarını koruma bölge kuruluna bildirileceği” ve “bu kurulun alacağı karara göre uygulama yapılacağına” hükmedilmiştir. Ayrıca Kanun’un 18. maddesine göre “Uygulama alanında, 21/7/1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile 16/6/2005 tarihli ve 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun kapsamında kalan alanlardan bulunması hâlinde, alanın sit statüsü de gözetilerek, Kültür ve Turizm Bakanlığının görüşü alınır. Kültür ve Turizm Bakanlığı görüşünü otuz gün içerisinde bildirir” (6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, 2012).

Günümüzde Türkiye'nin kentsel koruma alanındaki yasal ve kurumsal çerçevesine bakıldığında, 2000'li yıllardan itibaren hem merkezi hem de yerel yönetimler düzeyinde daha etkili uygulamalara girildiği ifade edilebilmekle birlikte, süreç içinde yer alan aktörler arasında görev ve yetki paylaşımında hala bir karmaşanın olduğu ve aktörler ile kentlilerin sürece etkili şekilde katılmadıkları da not düşülmelidir. Şüphesiz mevzuattaki eksikliklerden çok uygulama sürecinde yaşanan olumsuzluklardan kaynaklanan bu durum, kentsel koruma politikalarını acil bütünsel bir şekilde yeniden ele almanın önemini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Tarihi ve kültürel değerleri koruma kaygısının tarihini oldukça eskiye götürmek mümkündür. Tarihsel süreç içinde koruma kararlarının alınmasında korunmaya değer görülen anıt, mimari yapı ya da yerleşmelerin, büyük ölçüde dönemlerinin ekonomik, sosyal ve siyasal koşullarına göre belirlendiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra, dönemin sanat ve estetik anlayışları da koruma müdahalelerinde etkili olmuş; koruma düşüncesi ve uygulamalarının gelişimi bu şekilde günümüze kadar ulaşmıştır.

Kentsel koruma politikaları, tarihi ve kültürel nitelik taşıyan alanların korunması, kent kimliğinin ve kent kültürünün devamlılığının

sağlanarak tarih bilincinin oluşturulması, ilgili alanların geliştirilerek kent bütünüyle ilişkilerinin kurulması ve sağlıklı bir kentsel toplumsal yaşamın inşası açısından son derece önemlidir. Bu noktada temel amaç, söz konusu alanların korunması yoluyla kent kültürü ve kent kimliğinin gelecek kuşaklara iletilmesi ve modern toplumun geçmişiyle bağlantı kurmasının sağlanmasıdır.

Tarihi ve kültürel değerlerin korunmasında Avrupa ülkelerinin girişimleri belirleyici olmuş ve Batı dünyası korumanın gelişimine öncülük etmiştir. Pek çok savaş ve toplumsal kırılma noktası yaşayan Avrupa'nın kentsel koruma düşüncesini sıkı sıkıya benimsemesi de zaman içinde gerçekleşmiştir. Örneğin koruma ilkeleri ve uygulamalarıyla önce Avrupa ülkelerine, ardından da dünyadaki pek çok ülkeye örnek olan İtalya'da, kentsel koruma anlayışının, ilkelerinin ve kurumsal yapılanmanın yerleşmesi için yüzyıllar süren bir mücadele yaşandığı bilinmektedir (Çekül Vakfı, 2010).

İlgili yasal ve kurumsal yapılanmaya bakıldığında Türkiye'de kentsel koruma kavramının geldiği noktanın, dünyadaki gelişmelere paralel bir şekilde, sadece “anıtları koruma”dan çıkarak sivil mimari değerleri, sit alanlarını ve kültürel ve doğal değerleri de kapsamaya evrildiği; tüm bunların daha geniş bir açıdan ele alınmasına yönelik ilerlemeler neticesinde mevzuat sistemine de yansıyan değişiklik ve gelişmelerin zaman içinde ortaya konduğu ifade edilmelidir. Buna bağlı olarak gelişen mevzuat, zaman içinde tek yapı ölçeğinden kentsel ölçeğe doğru evrilmiştir.

Türkiye'de koruma ile ilgili kurumsal ve hukuksal altyapının oluşumu esas olarak 20. Yüzyıla birlikte başlamış, “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu”nun (GEEAYK) kurulmasıyla koruma konusunda kurumsallaşmanın ilk adımı atılmıştır. 1950'li yıllarda Türkiye kentlerinde göçe bağlı olarak yaşanan olağanüstü gelişmeler, kent planlamasının kapsamının genişletilmesini zorunlu kılmış ve akademik çevrelerde kentsel koruma gündeme gelmeye başlamıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde koruma ölçeği önce sit alanı ölçeğine genişletilmiş, “Eski Eserler Kanunu” çıkartılarak, Türkiye'deki taşınmazların saptanması, belgelenmesi ve tescil edilmesi işlemleri yapılmaya başlanmıştır. 1980'li yıllarla birlikte, kentsel planlama ve korumada aktif rol üstlenecek bir kurumsallaşma çabasının başlamasıyla ise, kentsel koruma çalışmalarının uluslararası çalışmalarla paralellik gösterdiğinin işareti oluştu. Bu çerçevede çıkarılan “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” ve yine bu Kanun ile ortaya konan “Koruma Amaçlı İmar Planı” kavramı sayesinde sit alanlarının ayrı bir koruma planına sahip olması sağlanmıştır. 2000'li yıllar, kentsel

korumada aktif rol üstlenecek kurumsallaşmanın ve akademik çevrelerin bilimsel olarak uygulamaya katılımlarının arttığı, belediyelerin de uluslararası işbirliği ile kentlerin korunmasında öncü olmaya başladıkları dönemin başlangıcı olmuştur. Bu çerçevede kentsel koruma 2004 yılında çıkarılan 5226 sayılı Kanun ve takip eden süreçte çıkarılan pek çok kanun ile daha sağlam temellere oturtulmaya çalışılmıştır.

Bu gelişmeler ışığında Türkiye'de, kentsel koruma hareketinin 2000'li yıllara kadar dağınıklık ve karmaşık bir görünümünden kurtulamadığı ve hatta büyük ölçüde başarısız bir görünüm sergilediğini belirtmek gerekmektedir. Bu bağlamda sınırlı, sürekliliği olmayan ve tepeden inme girişimler kentte yaşayanlara koruma bilinci kazandıramamış ve zaten böyle bir hedef de konmamıştır. Bunun bir sonucu olarak Türkiye kentlerinde yaşanan tahribat, yıkım ve kayıplar karşısında yaşanan kurumlar arası eşgüdüm eksikliği, kaynakların yetersiz olması ve uzman kadroların hazırlıksız olması ve dolayısıyla kararlılık ve süreklilikten yoksun çabalar, Türkiye'de etkin ve etkili bir kentsel koruma politikasının yerleşmesini büyük ölçüde olanaksız kılmıştır.

Gelinen noktada, kentsel kimliğin ve kültürün sürdürülebilir kılınması için, başta kentin tarihi ve kültürel alanları olmak üzere, kentin bütünündeki fiziksel, ekonomik, sosyal ve kültürel tüm yapı ve değerlerin kapsayıcı politika ve stratejiler ile korunması gerektiği bir kez daha hatırlanmalıdır. Tarihi ve kültürel değerler ile bunların yakın çevreleriyle oluşturduğu dokuda, kentsel koruma uygulamalarında tek yapı ölçeğinden kentsel alan ölçeğine uygulamada da geçilmeli, alandaki doku fiziksel, toplumsal ve kültürel özellikleriyle bütünsel bir şekilde ele alınmalı ve bu şekilde korunmalıdır.

Kentsel koruma politikaları, kent belleğinin gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacak en önemli araçtır. Kentsel koruma politikalarını oluşturma ve uygulama süreçlerinde kentin genelinde yaşanan değişim ve gelişmeler göz önünde bulundurulmalı ve ilgili politikalar buna göre şekillenmelidir. Bu çerçevede kentsel koruma konusundaki yetki görev ve sorumlulukların paylaşımında merkezi yönetimin tek aktör olması önemli sıkıntılar yaratma potansiyeline sahip olup bu alandaki sorumluluk mutlaka yerel yönetimleri de kapsamalıdır. Bunun yanı sıra, kentsel dokuya zarar verebilecek özellikteki yapıların inşası, koruma alanlarında alınacak planlama kararları ile engellenmelidir. Son kertede, Türkiye kentlerinde kentsel koruma alanında yaşanan sıkıntıların üstesinden gelebilmek için yasal ve kurumsal düzlemde gerçekleştirilecek bütünsel bir kentsel reform ve bu minvalde uygulanacak yenileme çalışmalarının hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Ahunbay, Zeynep (2005), “Doğal ve Kültürel Mirası Koruma Alanında Geçerli Uluslararası Belgelerin Türkiye’deki Uygulamalara Yansımaları”. İlgı, P. Yüce Aşkun P. İ. vd. (Der.), *Korumada 50 Yıl* (İstanbul: MSGSÜ Yayınları): 9-24
- Aktaş, Mahfuz (2015), “Kentsel Koruma Alanlarındaki Yasal ve Kurumsal Değişikliklerin Tarihi Çevreye Etkisi – Karaköy Perşembe Pazarı Bölgesi Örneği”, *Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Avcıoğlu, Safa (2016), “Tarihi Çevrelerde Kentsel Koruma ve Kentsel Yenileme Eğilimleri: Yasal ve Yönetimsel Çerçeve”, *Kent Araştırmaları Dergisi*, 20(7), s. 698-719.
- Avrupa Konseyi (1992), “European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage” <https://rm.coe.int/168007bd25> (26.09.2022).
- Can, Cengiz (1993), “Kentsel Koruma Alanları ve Koruma Sorunları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 36 (1-2), s. 307-314.
- Council of Europe (2005), “Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society” <https://rm.coe.int/1680083746> (26.09.2022).
- Çekül Vakfı (2010), “Yerelden Ulusala Ulusaldan Evrensele Koruma Bilincinin Gelişim Süreci” <https://www.tarihiKentlerBirliği.org/wp-content/uploads/KorumaBilinci-Ekitap.pdf> (08.09.2022)
- Dinçer, İclal ve Oya Akın (1994), “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kapsamında Koruma Planı ve İdari Yapısı”, 2. *Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulama Kolokyumu*, İstanbul
- Dinçer, İclal (2016a), “Kentsel Koruma Kavramı ve Evrimi”, Ersoy, Melih (Der.), *Kentsel Planlama: Ansiklopedik Sözlük* (İstanbul: Ninova Yayıncılık): 228-232
- Dinçer, İclal (2016b), “Kentsel Koruma Kurumunun Ülkemizdeki Yapılanması”, Ersoy, Melih (Der.), *Kentsel Planlama: Ansiklopedik Sözlük* (İstanbul: Ninova Yayıncılık): 234-236
- Eskici Özten, Ayşen (2012), “Tarihi Konut Yapılarını ve Alanlarını Korumanın Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi Galata Örneği”, *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi*, İstanbul.

- Günay, Zeynep (2016), “Kentsel Koruma Kavramı ve Politikaları”, Ersoy, Melih (Der.), *Kentsel Planlama: Ansiklopedik Sözlük* (İstanbul: Ninova Yayıncılık): 232-234
- ICOMOS (1987), “Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü” https://www.icomos.org/charters/towns_e.pdf (23.09.2022).
- İtalya Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu (1931), “Restorasyon Kartası” http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf (23.09.2022).
- Kejanlı, D. Türkan ve Can Tuncay Akın, Aysel Yılmaz (2007), “Türkiye’ Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (19), s. 179-196.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı (2022), “İlke Kararları” <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14322/ilke-kararlari.html> (04.10.2022).
- Meydan Yıldız, Seçil Gül (2021), “Yerel Yönetimler ve Kent Planlaması”, Önder, Ö., Sipahi, Esra Banu, Yaman, Murat (Ed.), *Yerel Yönetimler, Yönetim, Siyaset, Kent ve Güncel Tartışmalar*, (Ankara: Gazi Kitabevi): 609-630.
- Meydan Yıldız, Seçil Gül ve Gamze Seçkin (2019), “The Urban Planning Process and Sustainable Conservation In Amasra”, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 5 (23), s. 1298-1313.
- Meydan Yıldız, Seçil Gül ve Hazal Ilgın Bahçeci (2018), “Yozgat Kent Merkezinde Tarihi Çevrenin Değerlendirilmesi”, *III. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bölgesel Kalkınma ve Sosyo-Kültürel Yapı*, s. 1177-1186.
- Meydan Yıldız, Seçil Gül (2018), “Sürdürülebilir Kentleşme: İnebolu (Kastamonu) Örneği”, Mengi, A. ve D. İşçioğlu (Der), *Kentsel Politikalar*, (Ankara: Palme Yayıncılık): 260-280.
- Mumcu, Ahmet (1969), “Eski Eser Hukuku ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 26, (3-4), s. 45-78.
- Özen Turan, Sanem (2009), “Bütünleşik Kentsel Koruma ve Ekonomisi: Trabzon Kenti Modeli”, *K.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi*, Trabzon.
- Sağiroğlu, Özlem (2016), “Korumada Turizmin “Kurtarıcı” Rolü Üzerine”, *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, 7 (19), s. 550-586.

- UNESCO (1954), “Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention”
https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Convention_EN_2020.pdf (26.09.2022).
- UNESCO (1976), “Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas”
<https://www.icomos.org/publications/93towns7o.pdf> (23.09.2022).
- Ünlü, Tolga (2009), “Kentsel Dönüşüm Sürecinin Tasarlanması: Tarsus Tarihi Merkezi”, *Planlama Dergisi* (3-4), s. 145-57.
- Venedik Tüzüğü (1964),
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf (23.09.2022).
- Zeren, Nuran (1991), “Koruma Amaçlı İmar Planı Yapım ve Uygulama Sorunları”, *İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, İTÜ Çevre ve Şehircilik Uygulama Araştırma Merkezi Proje No: 71/20*, İstanbul.
- Zülfikar, Çiğdem (2012), “Tarihi Kentsel Çevrenin Korunmasında Stratejik Planlama Yaklaşımı: Bakırköy-Yeşilköy Köyiçi Koruma Alanı Örneği”, *Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul II Numaralı Yenileme Alanları, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi*, İstanbul.
- 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu (1973),
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14527.pdf> (10.10.2022).
- 5737 sayılı Vakıflar Kanunu (2008),
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5737.pdf> (10.10.2022).
- 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (2012),
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6306.pdf> (10.10.2022).